

Déri Balázs

„Szép harmóniák, új dallamok” Az új *Baptista gyülekezeti énekeskönyv* — IX.

A baptista reforménekeskönyv (1960) angol-amerikai énekeinek utolsó csoportja mint századfordulós–XX. századi sorolódik be a népénektörténeti kézikönyvben. Sajnos ezek közt is találunk kakukktojásokat, éspedig itt olyanokat, amelyek egyértelműen a XIX. század második felének gospel-, vagy ha úgy tetszik, ébredési-ének-stílusához, a „sankey”-k közé tartoznak, még ha a szerzők néhány évet „bele is éltek” a történelem eddig legsötétebb századába, a huszadikba. Rögtön az elsőként említendő az 1960-as énekeskönyv szerkesztői sem a függelékbe helyezték, s e döntésüket nem engedmény, nem megalkuvás indokolta. Fanny Crosby, a többször említett New Yorki-i vak metodista énekköltő 1868-ban írt „Pass me not, o gentle Savior” szövegére a baptista William Howard Doane¹ szerzett dallamot; az 1870-ben megjelent ének talán a világ összes baptista és metodista énekeskönyvébe belekerült. És méltán. Nem induló; érzelmessége rokon a késő európai érülettel. Nemes dallam. Az angol eredeti szöveg egy kissé feszesebb, mint a magyar fordítás (így szokott ez lenni bármelyik kor szinte bármelyik fordításával; a magyar baptizmusban azzal fűszerezve, hogy a XIX. század végén kialakult németes kegyes szóösszetételek, nyelvtani szerkezetek áttevődtek az angol szövegekre is; itt is akad egy gyöngyszem: „kegytrón”). A régi fordítás (HH393) kezdete „Ó, ne menj előlem, Jézus” mindenesetre sokkal hívebben idézte föl az evangéliumbeli vak ember (s Crosby Fanny) kiáltását (Márk 10,46skk), mint a semmitmondó, de jobban ugrabugráló „Ó, ne hagyj magamra, Jézus” (ÚH147) — íme, hogyan vezetnek a Bárdos-féle prozodizáló dogmák a bibliátlanságra! Ez marad a XXI. századra is. — Doane két másik dala is „főszövegbeli”: a HH418=ÚH230=BGy369,² szintén 1870-ből, komoly dallam; nem mérhető hozzájuk a HH354=ÚH309= BGy436, melyet alkalmisága, a test-

Déri Balázs zenetudós, klasszikus filológus, középkorkutató, az ELTE BTK Latin Nyelvi és Irodalmi Tanszékének vezetője, az Ókortudományi Intézet igazgatója.

¹ (1832–1915). Több mint 2000 ének-dallamot írt, jóllehet világi foglalkozása szerint egy faipari-gép-gyártó vállalat elnöke, rendkívül sikeres és gazdag (s gazdagságából nemesen adakozó) üzletember volt. Cincinnatti egyik baptista gyülekezetében (Ohio) vasárnapiiskolai felügyelő és kórusvezető szolgálatot is ellátott. Elsősorban vasárnapiiskoláknak állított össze gyűjteményeket, amiben Robert Lowry munkatársa volt (pl. *Songs of Devotion*, New York, 1870, *Royal Diadem for Sunday School*, New York 1873, *Gospel Hymn and Tune Book*, Philadelphia, Pennsylvania, 1879).

² Elizabeth Payson Prentiss (1818–1878) szövege 1856-ra kelteződik. A szerzőnő XVII. századi bevándorlók sarja, kongregacionalista lelkész leánya volt. Férje, George Lewis Prentiss is e felekezet, majd egy New-York-i presbiteriánus templom lelkészeként szolgált. A hölgy leányiskolában tanított, életét betegség és több gyermeke halála keserítette meg. Vigasztalásul írta igen sikeres gyermek- és ifjúsági történeteit („The Little Susy”), amelyek korában rendkívül sikeresek voltak.

véri gyülekezet búcsúzásának szinte liturgizált aktusa tarthat fenn.³ Ezzel együtt az ének is jó szívvel elhagyható lenne. Leplezetlenül világias viszont három „függelék-ének” — de a törzsanyag részének bizonyulva meg is maradnak: HH426=ÚH504=BGy135,⁴ HH582=ÚH525=BGy345⁵ s MÉ28,⁶ HH416=ÚH533=BGy342⁷ (mindhárom Hallelujah!-ének is, egészen minősíthetetlenül gyarló fordításokkal).

Charles Crozat Converse is fiatalon, még bőven a XIX. században írta legismertebb énekeit.⁸ Kiemelkedik közülük dallama (HH402=ÚH397=BGy515) az ír-kanadai darbysta Joseph Medlicott Scriven⁹ „What a friend we have in Jesus” kezdetű, 1855 táján írott verse. (Bocsáttassék meg a személyes, ám tanulságos emlékek felidézése! Kilencéves voltam, s egy nyári vasárnap délután a falumbeli baptista gyülekezet nagy része, különösen a fiatalabbja talán a tahi szabadtéri istentiszteletre ment, és nem maradt otthon harmonista. A laikus prédikátor tudta, hogy már játszom hangszeren, de nem akartam kötélnek állni, pedig nagyon vágytam a szereplésre. Végül jeleztem, hogy ha a 397-es éneket éneklük, akkor hajlandó vagyok. A záró, énekelte „Ámen!” után azért a felindultságtól kirohantam. Így lettem kántorféle. Jó 30 évre rá Dél-Indiában egy

³ A szövegíró, Johann Daniel Karl Bickel (1737–1809) udvari lelkész Biebrichben, majd nassauai szuperintendens volt Usingenben. A racionalizmus képviselője, 1779-ben ő adta ki a nassau-usingeni énekeskönyvet, melyben két szövege is megjelent.

⁴ Lydia Odell Baxter (1809–1874), az amerikai baptista szövegíró nő nagyrészt New Yorkban élt, felnőtt korában rokkant volt. „Take the name of Jesus with you / Child of sorrow and of woe” című kegyes költeménye az egyik leghívtányabb fordítást érdemelte ki mind a bethánista („Jézus, Jézus! Óh mi szép név! / Hogy hegeszti száz sebed”, mind a baptista énekeskönyvekben (ÚH: „Ó, mily kedves név ez: Jézus! / Gyógyít minden bajt és kínt”. A folytatásnak pedig még ennyi köze sincs az eredetihez — voltaképpen tisztességtelen a szövegíró nevére utalni. A dallam és a szöveg együtt 1871-ben jelent meg.

⁵ Crosby Fanny 1868-as, „Safe in the arms of Jesus” kezdetű szövege Doane kész dallamára az ihlettel és a diktálással együtt 40 perc alatt született — ennyi ideje volt a komponistának vonatja indulásáig. A régebbi magyar fordítás („Jézus ölébe bizton ...”) már 1960-ban elszűrült („Jézus karjába bizton ...”)

⁶ Nem csoda, hogy halottasénekként is használják: Ulysses S. Grant temetésén ezt az éneket játszották (ahogy a korábban említett „Rock of Ages”-t Benjamin Harrison elnökén).

⁷ Crosby Fanny verse ez alkalommal Doane házában való vendégeskedésekor született. 1875-ben adták közre a dallammal. A szerzőpáros énekei közül régebben többet s az átlagnál nem rosszakat énekeltek a baptisták (HH451, 485, 586), ma már csak más szabadegyházi felekezetek.

⁸ Charles Crozat Converse (1834–1918) New York-i tanulmányai után Németországban tanult zenét, többek közt Liszt és Spohr barátságát is élvezte. Amerikába visszatérve jogászai tevékenység mellett zenét szerzett: kantátát, de gospeleket is. 1868-as dalát 1875-ben fedezte föl Sankey, föl is vette gyűjteményébe, s a legjobbak közé számította.

⁹ Joseph Medlicott Scriven (1819–1886) gazdag szülőktől Írországból született. Dublinban végzett egyetemet, majd 1846-ban Kanadába települt át, miután első jegyese az esküvő előtti nap vízbe fulladt. Újabb jegyese röviddel az esküvő előtt meghalt, s ezután az eredetileg anglikán lelkész John Nelson Darby nevével fémjelzett testvérmozgalom egyik ága, a „Plymouth Brethren” közösségéhez csatlakozott, akikkel valószínűleg már az óházában kapcsolatba került. Teljes szegénységben szolgálta az időseket, özvegyeket, beteget. 1855-ben (vagy 1857-ben?), mikor tudomást szerzett édesanyja betegségről, vizsgálatul írta a verset neki. Végül ő is vízbe fulladt.

orthodox ifjúsági énekeskönyvet mutattak, hogy a szerkesztője igen tudós ember, azzal kell fölvennem a kapcsolatot, mert Leningrádban tanult. Ahogy felütöttem a könyvet, az első ének épp gyermekkorom kedvenc éneke, az „Ó, mily hí barátunk Jézus” volt. Talán orosz baptistáktól tanulta a malabár pap, s ki tudja, hány kis malabár kedvencévé tette, saját liturgikus énekük helyett). Converse¹⁰ (?) másik éneke¹¹ a halottasba szorult (HH438=ÚH463=MÉ30).

William Boyd¹² éneke (ÚH162=BGy250) régiesebb angol stílusával egyenesen a 651-es csoportba tartozik. 1960 óta Zinzendorf gróf rátett szövegével éneklük Magyarországon.¹³

A metodista Leila Naylor Morris¹⁴ által szerzett HH589=ÚH225=BGy350 ének (Hallelujah!-dal is) daktilusaival valamiféle komolyságot céloz meg. Ez a valóban századfordulós darab (1898)¹⁵ annak a világiasságtól elsősorban a ritmikai egyszerűség által megszabadulni kívánó énekstílusnak egyik első példánya, melyhez a következők egy része is tartozik. Nem könnyűzene, de nincs is köze az igazi egyháziassághoz. A funkciós zene késő romantika korabeli végóráin az egyszerű inkább csak tenyeres-talpasra sikeredik. A legjobb akarattal és a legjobb esetben is. Mégis néhányan a XX. században is erre tapogatóznak.

Talán a legnagyobb karriert befutott dallam és szöveg az amerikai Daniel Iverson¹⁶ „Spirit of the living God” kezdetű, eredetileg (1926) egystrófás, de általában többversszakosra bővítve használt éneke. (A „Bethániában” Váró Margit írt hozzá bizonyos mesterségbeli tudásról ugyan tanúskodó, de sokisméltéses szöveget. Előszele ez a mai keresztényrock-költészetnek...) Magyarországon is közös protestáns énekeknek számít (RÉ463=EÉ244=ÖÉ45) 1940-es megjelenése óta.¹⁷ A régebbi baptista énekeskönyv még nem tartalmazhatta, de az *Evangéliumi Énekek* című próbafüzet már bevezette, és így került a reforménekeskönyvbe, majd az újba (ÚH128=BGy168). Nehéz lenne érvelni el-

¹⁰ Forrásaimban nem akadtam a nyomára.

¹¹ A szövegforrásul megadott *Frohe Botschaft* a korábban már említett német metodista prédikátor és énekköltő, Ernst Gebhardt Bazelban 1875-ben megjelent énekeskönyve. (Ennek és az ugyanott 1880-ban megjelent *Evangeliumslieder*-nek a révén vezette be Gebhardt a közép-európai szabad-egyházi éneklésbe az angol-amerikai ébredési dalokat.)

¹² William Boyd (1847–1928) Jamaicában született, az oxfordi Worcester College-ban tanult, Londonban anglikán papként szolgált.

¹³ A Dobszay által a XX. századiak közé sorolt ÚH289=BGy414 énekről ld. korábban: *Magyar Egyházzene* XIII (2005/2006) 254.

¹⁴ Asszonynevén Mrs. Charles H. Morris (1862–1929). Ezer gospelének szerzője. Idősebb korában látása megromlott, s hogy komponálni tudjon, fia egy 28 lábnyi táblát készített neki, széles vonalrendszerrel.

¹⁵ A korábbi könyvben valószínűleg sajtóhiba a szerzésére megadott 1800 (?), 1900 helyett.

¹⁶ (1890–1977). Teológiai és egyetemi tanulmányai után elsősorban Miami-ban szolgált (gyülekezetplántáló) presbiteriánus lelkészként.

¹⁷ Csomasz Tóth szűkszavú megjegyzése („Az ének megjelenése óta igen kedvelt gyülekezeteinkben.”) semmitmondásával sokatmondó.

lene, hiszen minden, csak nem sláger- vagy szalonzene. Csak az ízlés! Csak őszintén mellétéve a nagy Szentlélek-énekek! „Jövel, Szentlélek, Úristen!”

Az angol hajómérnök és műkedvelő zenész K. G. Finlay¹⁸ keltás álpentaton dala megítélésében túl finomnak vélem Dobszay véleményét — hisz *nagyon* gyermeteg az! Lám, nem csak a könnyűzenével van baj, s kínjában a jó ízlésű egyházzene is téved, mint most az éneket meghonosító Csomasz Tóth Kálmán¹⁹ (RÉ469=Evangeliumi Énekek 23=ÚH495=BGy210).

Kimaradt a népe néptörténeti munkából néhány valamelyest régies irányú darab. Ki tudja, kicsoda O. Cooke, akitől (1938-ból?) egy hangnemi kitérése, aprózásos utolsó sora, s egyáltalán a klasszikus dalt felidéző négy soros szerkezete miatt a XX. századi énekek között egyedien árválkodó dallam származik (de a szöveg is) (HH535=ÚH514=BGy186). Az ÚH535=BGy316 (Hallelujah! is) dallami (s nyilván szövegi) forrásának a német *Rettungsjubel*²⁰ énekeskönyvet adják meg — vajh hogyan magyarították volna a bukés német szóösszetételt!...—; e könyv a bethániás énekgyűjtemény egyik fő forrása volt. Az angol „common metre”-ben (8686) íródott szöveg a régiesebb angol 3/4-es dallamokra hajazó melódiát hordoz, de 3–4. sorának ugráló vonala csak kései utánérzést sejtet. Ötödik versszakát most elhagyták — e nélkül a színelátást felidéző szöveg nélkül a vers befejezetlen. Az irodalmilag tökéletlenül indokolatlan megoldás okát el sem tudom képzelni.

Kimaradt a felsorolásból néhány további XX. századi keltezésű — vagy adatok híján ide sorolható — darab, melyek azonban leginkább a XIX. századi gospel-stílus körébe tartoznak.

Edmund Simon Lorenz²¹ s Priscilla J. Owens²² bibliaolvasásra buzdító éneke (HH429=ÚH489=BGy184) a szövegíró részéről akár XIX. századi is lehet,

¹⁸ (1882–1974). Életéről ld. Csomasz Tóth Kálmán: *Dicsérjétek az Urat*, 227. Uo. Prynne-ről is.

¹⁹ George Rundle Prynne (1818–1903) — a név a baptista kiadványokban következetesen rosszul, Prynne alakban szerepel — anglikán lelkész volt. Fordítója, Csomasz Tóth elbeszéli anglo-katolikus viszontagságait. Egy katolikus biztonnyal többre értékeli Róma iránti vonzalmait, mint gyermekeknek szánt költeményét.

²⁰ *Rettungsjubel*. Zum Gebrauch in Evangelisations- und Glaubens-Versammlungen. Bd. II. Hamburg 1912.

²¹ (1854–1942). Adventista szülei Oroszországból vándoroltak ki Ohióba, ő már ott született. Nagyrészt Daytonban (Ohio) élt. Teológiai és egyetemi (Lipcsében is) tanulmányok után egy ideig a daytoni High Street United Brethren Church pásztorja volt, később zenei kiadót alapított.

A United Brethren Church (teljes nevén: The Church of the United Brethren in Christ, magyarul „A Krisztusban Egyesült Testvérek Egyháza”) az első igazán amerikai felekezetnek tekintti magát. Ma 200 gyülekezete van Amerikában, s missziói Haitin és Indiában. A XVIII. század második felében a nyugati parti gyarmatokon végigsöprő ébredési hullámban keletkezett, német nyelvű telepesek között, Martin Boehm mennonita lelképásztor és William Otterbein német református lelkész (a mozgalomból egyházzá szervezett közösség 1800-ban megválasztott első két püspöke) 1767-ban kezdődött együttműködése nyomán.

²² (1829–1907). Baltimore-ban (Maryland) született, működött és halt meg. Több mint 50 évig tanítónő volt. Énekeit nagyrészt a metodista püspöki egyház egy gyülekezete vasárnapi iskolásai épülésére írta.

de talán későbbi, mert a szép kort megért dallamszerző átélt a XX. századba. A már korábban kihagyott Lorenz-énekekkel együtt (HH452, Hallelujah! is, 516, 547) végre kifelejthették volna. Különösen a pontozások kiegyenlítésével viszont meg tudom érteni F. L. Sheppard²³ (HH491=ÚH484=BGy187) és Julia Harriette Johnston²⁴ énekének megtartását, hiszen a XIX. századi amerikai gospel-stílus mértéktartóbb darabjaihoz közelít.

Harry Dudley Clarke²⁵ dala (HH536=ÚH474=BGy215) viszont nagyon finoman szólva is elviselhetetlenül érzelmeskedő, sőt amolyan századeleji szerelmes sláger. Búgó hangú filmdíva vagy dizőz hangján tudom leginkább hitelesnek elképzelni. Semmi helye egy baptista énekeskönyvben.

Charles Hutchinson Gabriel²⁶ amerikai metodista szövegíró és dallamszerző énekeit 1932-re (HH533=ÚH500=BGy269), ill. 1907-re keltezi az ÚH (HH513=ÚH505=BGy131). Már 1960-ban ritkították Gabriel rendkívül sekélyes dalait (ki maradt a HH500, 504, 541), de most tovább lehetett volna menni. A fél évszázada megmaradtak se sokkal különbek. (Régebben karénekként és mint HH492, újabban pedig a halottas révén, MÉ42, énekelték-éneklük egy temetési énekét, amely a halott monológja...) — Botrányos country-ihlet az aprózásos HH608=ÚH511=BGy323 (szinte hallom a bendzsót, s eszembe jut, hogy a pengetős zenekarban gyermekujjaim begyeit is e kedves bőrs-nazális hangszer edzette), Baylus Benjamin (hogy emlékeztet a bendzsóra!) McKinney²⁷ dala. A szöveget is ő szerzte, s egy baptista hölgy²⁸ fordította (már amennyiben fordításnak lehet nevezni leghíresebb, 1926-ban írott éneke kezdősorának, „I am satisfied with Jesus” tompítását: „Nagyon szeret engem Jézus”, és a „But the question comes to me” megfelelőjét: „Ó, de remeg a szívem”). Kár érte. Hogy megmaradt.

²³ Ha a Philadelphiában (Pennsylvania) született s ott is meghalt Franklin Lawrence Sheppard (1852–1930) a szerző, akkor ő bostoni vállalkozó, majd Baltimore-ban (Maryland) episzkopálisból presbiteriánussá lett énekeskönyvkiadó volt. Azonosításában viszont még nem vagyok biztos.

²⁴ (1849–1919). Apja Peoriában (Illinois) az Első Presbiteriánus Egyház lelkésze volt, Julia több mint 40 évig tanított ugyanott a vasárnapi iskolában. Több mint 500 éneket írt.

²⁵ (1888–1957). Cardiffban született, hatévesen árvaságra jutott, megszökött az árvaházból, tengerészként dolgozott, Londonba, majd Amerikába ment. Bibliaiskolai tanulmányok után énekeket írt, adott ki, egy ideig az 1903-ban presbiteriánus lelkésznek fölszentelt, de a kálvini tanításhoz nem szigorúan ragaszkodó Billy Sunday énekvezére lett. A híres evangelizátor emlékére őáltala alapított emlékkápolna lelkészeként szolgált 1945-ig.

²⁶ (1856–1932). A termékeny szerző több álneve közül a legbájosabb a Charlotte G. Homer. (A „vezetéknév” még csak értem a kiadó nevéből — de a „keresztnev”? Ki tudja, Amerikában nagyobb a keletje a női szövegírónak?) Egy iowai farmon nőtt föl, a család harmóniumán maga tanult meg játszani, de később iskolában is fejlesztette magát. Előbb a püspöki metodista egyház egy San Francisco-i templomában, majd Chicagóban volt zeneigazgató. 1912-ben kezdett dolgozni a Homer Rodeheaver kiadóvállalatnál. 43 énekeskönyvet, 7 férfikari könyvet, 19 többszólamú gyűjteményt (anthemek), és 23 kantátát adott ki.

²⁷ (1886–1952). Baptista teológiai szemináriumot végzett és hosszabb ideig ott is tanított egyházenét (illetve amit azon Amerikában értenek). Dallasban zenei kiadóként is működött. Az 1935-ös baptista vasárnapiiskolai énekeskönyv zenei szerkesztője volt. Mintegy 150 éneknek mind a szövegét, mind a zenéjét szerzte, s még kb. 115 dallamot. Autóbalesetben halt meg.

²⁸ Welker Lídia (1910–1988).

A baptista James Edwin McConnell²⁹ éneke a golgotai keresztről az 1957-es próbafüzettel jelent meg a magyar baptista éneklésben (ÚH516=BGy205). Nagy veszély rejlik nálunk a próbaénekeskönyvekben, szokásuk állandósulni, vagy legalábbis nem egykönnyen adják meg magukat. Nem nemtelen ez az ének, ha 1935-ös is, de ritmikája ellenére nem sorolnám az archaizáló-egyházias stílus néhány képviselője közé, mert pátosza inkább a szenvelgéssel kokettál. És hány mélyebbnél mélyebb szentkereszt-éneket érdemeltek volna a Kereszthez őszinte hittel ragaszkodó baptista hívők! Mint ahogy nem tudom hova tenni E. J. Bel-lerby³⁰ (ÚH532=BGy331) énekét sem. (A *Rettungjubel*-ből átvett éneket a „be-thánia” számára Vargha Gyuláné fordította, de a kezdősoron túl szinte teljesen átköltötte egy termékeny baptista lelkész háziszerező, Békefi Pál; ez az ének is a próbaénekeskönyv által vezetett be. Modulációival, lépegetős ritmusával ez nem gospel-stílus, sőt néha azt hinném, hogy magyarnótát is hallgatott az amerikai szerző.

A *Heimat-Glocken* amerikai német baptista énekeskönyv 1907-ben Clevelandben jelent meg. (Címe mintha nosztalgiaira utalna); egy magyar baptista ének forrása (HH443=ÚH544=BGy558). A dallamszerző ismeretlen, a verselőt ismerjük: az Amerikát is megjárt Philipp Bickel³¹ német baptista lelkipásztor volt az. Elvették a báját, mert egy hanggal alacsonyabban nem lehet annyira kiáltani a magas zárósort, ráadásul az „örömmel lépkedek” örök-üde germaniz-musa is jellegtelenné változott: „vígán zengem éneke” (amolyan Magyar Kórus-stílusú semmitmondással).

(Folytatjuk)

²⁹ (1892–1954). Oklahomai baptista lelkész-apja mellett „evangelizációs alkalmakon” zongorá- és énekekkel vett részt, 1922-től „Hymn Time” címmel rádiós műsort vezetett, úgy ismerték mint a „Nevetés” Ed McConnell.

³⁰ Az új könyv szerint 1920-ban született. Talán egy *Church Missionary Hymn Book* című énekeskönyv (London 1898) kiadója?

³¹ (1829, Weinheim—1914, Kassel). Bickel betűszedést tanult és 1848-ban kivándorolt Amerikába, ahol egy baptista gyülekezetben megtért. A német nyelvű baptisták rochesteri (NY) prédikátor-szemináriumában tanult. Gyülekezeti lelkipásztor, vallásoslap-szerkesztő és baptista kiadóhivatal vezetője volt Clevelandben. 1978-ban visszatért Németországba, a baptista J. G. Oncken-Verlag gazdasági vezetője és egy baptista hetilap főszerkesztője lett. Legmaradandóbb munkája a *Sing-vögelein* gyermekénekeskönyv kiadása. E könyv 1867-ben Cincinnati-ben jelent meg a német nyelvű vasárnapi iskolák számára, 1874-ben Hamburgban pedig átdolgozva (többek közt Bickel dal-ival kiegészítve) Németországban. Jó 100 évre meghatározta a szabadegyházi gyermekéneklést, s nemcsak a pesti német baptista gyülekezet használta, hanem a magyar nyelvű gyermekénekeskönyveknek, mint az 1913-as *Kis énekes*-nek is, egyik közvetlen forrása. (Nem múlhatott el gyermekkoromban karácsony az „Itt van újra a karácsony ünnepe” nélkül, a *Gyermekek öröme* énekeskönyvből. Az ének nagy ugrásaival akár szolfézszyakorlat is lehetne. A vasárnapi iskolai énekek között volt még Bickel másik nálunk ismert éneke is: „Jézus szeret engemet”...)